

QIRG'IZ ADABIYOTIDA ZAMONAVIYLIK VA YANGILANISH JARAYONLARI

Z.K.Salayeva¹

Mas'ul muallif: Salayeva Zuxrajon Kamiljanovna, Osiyo xalqaro universiteti magistranti.

Accepted: 11 Avgust 2026

Published: 11 Avgust 2026

Copyright: © 2026 by the author(s). Licensee Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi.

Iqtibos uchun: Salayeva, Z. K. QIRG'IZ ADABIYOTIDA ZAMONAVIYLIK VA YANGILANISH JARAYONLARI / Z. K. Salayeva // Buxoro xalqaro universiteti ilmiy axborotnomasi. — 2026. — T. 7, № 2. — B. 122–123.

1. Osiyo xalqaro universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada qirg'iz adabiyotidagi zamonaviylik va yangilanish jarayonlari tahlil etiladi. Og'zaki ijod an'alaridan yozma adabiyotga o'tish, XX asrdagi modernizatsiya bosqichlari hamda mustaqillik davridagi badiiy izlanishlar ko'rib chiqiladi. Chingiz Aytmatov ijodi misolida milliy ruh bilan jahon adabiyoti tajribasining uyg'unlashuvi, falsafiy-ramziy tafakkurning rivoji yoritiladi. Maqolada zamonaviylik tushunchasi nafaqat mavzu va shakl yangiligi, balki dunyoqarash o'zgarishi sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: qirg'iz adabiyoti, zamonaviylik, modernizatsiya, Chingiz Aytmatov, milliy uyg'onish, badiiy yangilanish, og'zaki ijod, mustaqillik davri adabiyoti.

ПРОЦЕССЫ МОДЕРНИЗАЦИИ И ОБНОВЛЕНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ КЫРГЫЗСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. В данной статье анализируются процессы модернизации и обновления в киргизской литературе. Рассматриваются переход от традиций устного народного творчества к письменной литературе, этапы модернизации в XX веке, а также художественные поиски периода независимости. На примере творчества Чингиза Айтматова раскрывается синтез национального духа и опыта мировой литературы, развитие философско-символического мышления. Современность трактуется в статье не только как новизна темы и формы, но и как изменение мировоззрения.

Ключевые слова: киргизская литература, современность, модернизация, Чингиз Айтматов, национальное возрождение, художественное обновление, устное народное творчество, литература периода независимости.

PROCESSES OF MODERNIZATION AND RENEWAL IN KYRGYZ LITERATURE

Abstract. This article analyzes the processes of modernity and renewal in Kyrgyz literature. It examines the transition from oral folk traditions to written literature, the stages of modernization in the 20th century, and the artistic explorations of the independence period. Through the example of Chinghiz Aitmatov's work, the synthesis of the national spirit with the experience of world literature and the development of philosophical-symbolic thought are revealed. Modernity is interpreted in the article not only as novelty of theme and form but also as a transformation of worldview.

Keywords: kyrgyz literature, modernity, modernization, Chinghiz Aitmatov, national revival, artistic renewal, oral folk art, literature of the independence period.

Kirish. Qirg'iz xalqining badiiy tafakkuri asrlar davomida boy og'zaki ijod an'alarini zaminida shakllangan. Jahonga mashhur "Manas" eposi qirg'iz so'z san'atining qadimiy poydevori bo'lib, unda xalqning tarixiy xotirasi, axloqiy qadriyatlari va dunyoqarashi mujassam etilgan. Biroq XX asr boshlariga kelib ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar, ma'rifatparvarlik harakatlari va yangi adabiy aloqalar ta'sirida qirg'iz adabiyoti tubdan yangilana boshladi. Bu jarayon og'zaki ijoddan yozma adabiyotga, an'anaviy poetik shakllardan zamonaviy janrlarga o'tish bilan tavsiflanadi.

Zamonaviylik adabiyotshunoslikda murakkab va ko'p qirrali hodisa sifatida talqin qilinadi. U faqat vaqt nuqtai nazaridan yangilik emas, balki badiiy tafakkurning, ifoda usullarining va inson ruhiyatiga munosabatning sifat jihatidan o'zgarishini anglatadi. Qirg'iz adabiyotida zamonaviylik milliy o'zlikni saqlagan holda jahon adabiyoti yutuqlarini o'zlashtirish, umuminsoniy muammolarga murojaat qilish va yangi badiiy shakllarni izlash orqali namoyon bo'ldi. Mazkur maqolada ushbu jarayonning asosiy bosqichlari va yo'nalishlari tahlil etiladi.

Qirg'iz adabiyotining tarixiy ildizlari va modernizatsiya bosqichlari. Qirg'iz yozma adabiyotining shakllanishi XX asrning birinchi choragiga to'g'ri keladi. Bu davrda akinlar (xalq shoirlari) ijodi an'anaviy og'zaki poeziya bilan yangi yozma she'riyat o'rtasidagi ko'priq vazifasini o'tadi. Toqtog'ul Sotilg'onov, Togolok Moldo kabi so'z ustalari ijodida ijtimoiy adolat, ma'rifat va xalq dardi mavzulari kuchaydi. Ularning merosi keyingi avlod yozuvchilari uchun milliy zaminni saqlovchi muhim manba bo'lib xizmat qildi.

1920–1930-yillarda qirg'iz adabiyotida nasr va dramaturgiya janrlari shakllana

boshlandi. Aaliy Tokombayev, Qosimaliy Bayalinov, Mukay Elebayev kabi adiblar zamonaviy hikoya, qissa va roman shakllarini milliy zaminga olib kirdilar. Bu bosqichda adabiyot yangi ijtimoiy voqelikni aks ettirishga, inson va jamiyat munosabatlarini badiiy tahlil qilishga intildi. Modernizatsiya jarayoni bir tomondan an'anaviy poetik tafakkurni boyitsa, ikkinchi tomondan yangi badiiy tilni vujudga keltirdi.

Ikkinchi jahon urushidan keyingi yillarda qirg'iz adabiyoti g'oyaviy va badiiy jihatdan yetuklik bosqichiga ko'tarildi. Adabiyotda inson ruhiyatining nozik tahlili, ma'naviy izlanishlar va falsafiy mushohadalar ustuvor o'rin egalladi. Aynan shu zaminda XX asrning ikkinchi yarmida qirg'iz so'z san'atini jahon miqyosiga olib chiqqan ijodkor - Chingiz Aytmatov maydonga keldi.

Chingiz Aytmatov ijodi - zamonaviy qirg'iz adabiyotining cho'qqisi. Chingiz Aytmatov ijodi qirg'iz adabiyotidagi zamonaviylik va yangilanish jarayonlarining eng yorqin ifodasi hisoblanadi. Uning "Jamila", "Birinchi muallim", "Alvido, Gulsari", "Oq kema", "Asrga tatigulik kun" va "Qiyomat" asarlari milliy hayot manzaralarini umuminsoniy muammolar darajasiga ko'tardi. Aytmatov ijodida qirg'iz xalqining og'zaki ijodi, afsona va rivoyatlari zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg'unlashib, o'ziga xos falsafiy-ramziy uslubni vujudga keltirdi.

Yozuvchi badiiy yangilanishning muhim usuli sifatida afsona va voqelikni qorishtirish (mifologik realizm) san'atidan mohirona foydalandi. "Oq kema" qissasidagi Shoxli Ona Bug'u afsonasi, "Asrga tatigulik kun" romanidagi mankurt rivoyati orqali adib zamonaviy insonning ma'naviy ildizlardan uzilish xavfini ramziy tarzda ifodalaydi. Bunday badiiy yondashuv qirg'iz adabiyotini jahon adabiyotining ilg'or yo'nalishlari bilan bir qatarga qo'ydi.

Aytmatov ijodining yana bir muhim jihati - inson va tabiat, axloq va vijdon, taraqqiyot va ma'naviyat muammolarining keskin qo'yilishidir. "Qiyomat" romanida ekologik va ma'naviy halokat xavfi, insoniyat oldidagi mas'uliyat masalasi falsafiy teranlik bilan yoritiladi. Shu tariqa yozuvchi adabiyotda yangi mavzu va g'oyaviy ufqlarni ochib berdi hamda zamonaviy qirg'iz nasrining badiiy darajasini yuksaltirdi.

Mustaqillik davri: yangilanish va badiiy izlanishlar. Qirg'iziston mustaqillikka erishgach, adabiyotda mafkuraviy cheklovlardan xoli yangi davr boshlandi. Ijodiy erkinlik adabiyotga yangi mavzular - milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotirani tiklash, ma'naviy qadriyatlarni qayta baholash imkonini berdi. Bu davrda yozuvchilar avval taqiqlangan voqealar, milliy fojialar va inson taqdiri haqida ochiqroq yoza boshladilar.

Mustaqillik yillarida qirg'iz adabiyotida badiiy shakl va uslub borasidagi izlanishlar kuchaydi. Zamonaviy yozuvchilar an'anaviy realizm bilan bir qatorda modernizm va postmodernizmga xos badiiy usullardan foydalanishga intildilar. She'riyatda erkin vazn, nasr da esa parchalangan syujet, ichki monolog va ramziylik kabi vositalar keng qo'llanildi. Shu bilan birga milliy folklor va tarixiy meros zamonaviy talqinlar uchun yangidan manba bo'lib xizmat qildi.

Ayni paytda globallashuv va axborot texnologiyalari davrida qirg'iz adabiyoti yangi sinovlar bilan yuzlashmoqda. Milliy o'zlikni saqlash va ayni vaqtda jahon adabiy jarayoniga integratsiyalashuv, badiiy saviyani yuqori tutgan holda zamonaviy o'quvchi talablariga javob berish - bugungi adabiyotning dolzarb vazifalaridir. Bu jarayonlar qirg'iz so'z san'atining uzluksiz yangilanishda ekanligidan dalolat beradi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, qirg'iz adabiyotidagi zamonaviylik va yangilanish jarayonlari uzoq tarixiy taraqqiyot mahsulidir. Og'zaki ijod an'analaridan boshlangan bu yo'l yozma adabiyotning shakllanishi, XX asrdagi modernizatsiya bosqichlari va mustaqillik davridagi badiiy izlanishlar orqali davom etdi. Chingiz Aytmatov ijodi bu jarayonning cho'qqisi bo'lib, milliy ruh bilan umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligini namoyish etdi.

Zamonaviylik qirg'iz adabiyotida nafaqat shakli yangilanish, balki dunyoqarash va badiiy tafakkurning teranlashuvi sifatida namoyon bo'ldi. Milliy o'zlikni saqlagan holda jahon adabiyoti tajribasini o'zlashtirish bugungi kunda ham qirg'iz so'z san'atining asosiy rivojlanish yo'nalishi bo'lib qolmoqda. Bu esa adabiyotning uzluksiz yangilanish va izlanishda ekanidan dalolat beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- [1] Aytmatov Ch. Asarlar. - Bishkek: Qirg'iziston, 1998.
- [2] Borbugulov M. Qirg'iz adabiyoti tarixi. - Bishkek: Ilim, 2004.
- [3] Akmataliyev A. Chingiz Aytmatov: hayoti va ijodi. - Bishkek, 2011.
- [4] Asanov U. Zamonaviy qirg'iz nasri taraqqiyoti. - Bishkek, 2015.
- [5] Karimov B. Markaziy Osiyo xalqlari adabiyotida zamonaviylik masalalari // Sharq yulduzi. - 2018. - № 4. - B. 112-120.